

Original Research

Women's Rights in the Middle of Islamic Law and Custom: Women's Confrontation with Challenges of Having the Right to Employment and Financial Independence

Maryam Rahimi Sajasi ^{1*} Touba Shakeri Golpayegani ²
Abdolhossein Kalantari ³

¹ PhD in Women Studies, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran. (Corresponding author)
mrahimi.sajasi@gmail.com

² Assistant Professor, Department of Women Studies, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran.

³ Associate Professor, Department of Sociology, University of Tehran, Tehran, Iran.

Background and Purpose

Jurists' opinions and the Iran official laws indicate the Legislate rights to employment and financial independence for women. However, married women's experiences show the barriers and problems that make it challenging to have these two rights. This study seeks to identify the strategies adopted by women to deal with these barriers, using the jurisprudential-legal approach and the cognitive dissonance theory (Festinger, 1957) while introducing the obstacles to women's right to employment and financial independence. This is because the kind of strategies adopted by women has important economic and social consequences. For example, population growth, which leads to increased political power, depends on the role of women in childbearing. Also, the impact of human capital on production and economic efficiency (Aghaei et al., 2013) is affected by the contribution of educated women in society. Therefore, adopting no childbearing or only one child strategy by women due to enjoying the right to employment (Sadeghi and Shahabi, 1396) is as economically and politically problematic as adopting an approach of returning home and leaving the social activity. Therefore, the present study

seeks to answer the question: What do women adopt in the face of barriers to enjoy the right to employment and financial independence?

Method

In this study, we used a qualitative method using Wolcott's thematic analysis. Participants include employed women resident in Tehran province that were married at the time of research or have had marital experience. The sample was recruited through purposeful sampling. Then, theoretical sampling was done based on the developing concepts with maximum variety and density of categories' dimensions. Finally, interviews (n=22) ended based on criteria of theoretical-conceptual saturation.

Results

Women's Barriers and strategies in the face of violation of rights to employment and financial independence were extracted in five central themes, "structural barriers", "cultural barriers", "role expansion", "role management", and "role escapism". "Cultural barriers" refer to the incompatibility of cultural norms governing society and women's right to employment and financial independence. "Structural barriers" indicate the inconsistency of social structures and the country's employment system with the culture of society and women's responsibilities at home. "Role expansion" means expanding the responsibilities and tasks defined for women. "Role management" indicates self-management through secrecy and autonomy. "Role escapism" refers to the abandonment of some duties to benefit from other duties.

Discussion and Conclusion

Based on women's experiences, cultural conditions and social structures do not fit their right to employment and financial independence. On the one hand, women are culturally and physiologically age-restricted in marriage and fertility. On the other hand, they are faced with an age requirement in employment law, regardless of their role in the perpetuation of generation. By choosing the role of a mother despite having maternity leave during their education, they lose the opportunity of employment. Because they cannot compete with their male peers in terms of age. In contrast, women who prioritize social roles lose the chance to marry or fertility. Consequently, women facing these situations are forced to adopt

strategies that, in addition to family relationships, also affect the social and economic system of the country.

According to cognitive dissonance theory (Festinger, 1957), women facing these barriers resort to the mechanism of behavioral and cognitive changes. They are trying to enjoy the right to employment, for example, by expanding their role, changing their attitude towards the role of men and women, and provision of family income. This partnership consolidates the family if it is based on their consent. However, suppose it is at the husband's insistence and without the consent of the wife. In that case, it can cause irreparable harm to raising children and the growth of family and society due to the uncertainty and forbidden nature of property- an issue that has been neglected in women's employment studies

Similarly, role management through secrecy and independence is in contrast with the principle of honesty and good companionship in the family, and prevents the family warmth and is considered economically unfavorable due to the lack of proper capital management and its accumulation in the form of gold and coins. Finally, and consistent with Sadeghi and Shahabi (2017), the role escapism strategy experienced by some women in the form of deprivation of maternal blessings or less childbearing has many political and social consequences that, if adopted by more women, will cause many problems. Also, according to Aghaei et al. (2013), the returning home strategy and leaving social activities lead to a waste of educational investment.

Ethical consideration

Compliance with codes of ethics in research

This article is a part of the Ph.D. dissertation entitled "Explaining the process of women facing the gap between customary norms and religious norms concerning their rights in the role of a spouse," which was defended in the women's studies Tarbiat Modares University in 2019.

Funding: This research received no specific grant from any funding agency in the public, commercial, or not-for-profit sectors.

Authors' contributions: The first author is a Ph.D. student and the corresponding author of this article. The second author is the first supervisor of the dissertation and was in charge of the jurisprudential part of this study. The third author is the second supervisor of the dissertation and in charge of the sociological part.

Conflicts of interest: The Authors declares that there is no conflict of interest, directly or indirectly, with any person or organization

Acknowledgment: We also would like to acknowledge all the participants for their significant contribution to the study.

Reference

- Aghaei, M., Rezagholizadeh, M., & Bagheri, F. (2013). The effect of human capital on economic growth: The case of Iran's provinces. *Journal of Research and Planning in Higher Education, 19*(1), 21-44. [\[Link\]](#)
- Sadeghi, R., Shahabi, Z. (2017). A Qualitative Study of the Barriers and Challenges of Motherhood among Employed Women in Tehran City. *Quarterly of Social Studies and Research in Iran, 6*(4), 715-734. [\[Link\]](#)
- Festinger, L. (1957). *A theory of cognitive dissonance*. Stanford, CA: Stanford University Press.

حقوق زنان در کشاکش عرف و شرع: مواجهه زنان با چالش های بر خورداری از حق اشتغال و استقلال مالی

مریم رحیمی سجاسی^۱ ، طوبی شاکری گلپایگانی^۲ ، عبدالحسین کلانتری^۳

اطلاعات مقاله

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۱/۱۸
 تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۳/۰۹

نوع مقاله: پژوهشی اصیل

چکیده

آرا فقها و قوانین رسمی کشور، بیانگر مشروعیت حق اشتغال و استقلال مالی برای زنان است. با این وجود تجربیات زنان متأهل، مبین موانع و چالش هایی است که انتفاع آن ها از این دو حق را با مشکل مواجه کرده است. مقاله حاضر با استفاده از رویکرد فقهی-حقوقی و نظریه ناهماهنگی شناختی فستینگر، ضمن معرفی موانع برخورداری زنان از حق اشتغال و استقلال مالی، درصدد شناسایی راهبردهای اتخاذ شده توسط زنان پیرامون این موانع است. به این منظور، از روش کیفی و شیوه تحلیل تماتیک ولکات استفاده شده است. مشارکت کنندگان این مطالعه، زنان شاغل و ساکن در استان تهران هستند که در زمان انجام مصاحبه، متأهل بوده و یا تجربه زندگی زناشویی داشته اند. این زنان با استفاده از روش نمونه گیری هدفمند، انتخاب شدند. سپس براساس مفاهیم در حال تکوین، نمونه گیری نظری بر مبنای کشف حداکثر گوناگونی ها و غنای ابعاد و مقولات انجام شد. در نهایت براساس معیار اشباع نظری - مفهومی، با ۲۲ مصاحبه پایان پذیرفت. موانع و راهبردهای زنان در مواجهه با نقض حق اشتغال و استقلال مالی در پنج تم محوری «موانع ساختاری»، «موانع فرهنگی»، «توسیع نقش»، «مدیریت نقش» و «فرار از نقش» تلخیص گردید که پیامدهای این راهبردها از حیث خانوادگی، اجتماعی و اقتصادی قابل تأمل است.

واژگان کلیدی

حقوق زن، توسیع نقش، فرار از نقش، فاصله گیری از زنانگی، بازگشت به خانه.

ارجاع به مقاله:

رحیمی سجاسی، مریم، شاکری گلپایگانی، طوبی و عبدالحسین کلانتری. (۱۴۰۱). حضور زنان در کشاکش عرف و شرع: مواجهه زنان با چالش های برخورداری از حق اشتغال و استقلال مالی. مطالعات زن و خانواده، ۱۰ (۱)، ۱۰۷-۱۳۱. DOI: 10.22051/jwfs.2022.32866.2523

mrahimi.sajasi@gmail.com

^۱ دکتری گروه مطالعات زنان، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران. (نویسنده مسئول)

^۲ استادیار گروه مطالعات زنان، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران.

^۳ دانشیار گروه جامعه شناسی، دانشگاه تهران، تهران، ایران.

مقدمه و بیان مسئله

تبعات فقهی - حقوقی در ارتباط با حقوق زن در نقش همسری، مبین مشروعیت برخورداری زنان از حق اشتغال و استقلال مالی است، اما تجربیات عینی محقق، بیانگر موانع و چالش‌هایی است که در عمل مانع بهره‌مندی زنان از این حقوق شده است. زنان بعد از ازدواج با مسئولیت‌های متعددی مواجه می‌شوند که برخورداری آن‌ها از حق اشتغال را با مشکل مواجه می‌کند. از یک سو شرایط اقتصادی حاکم بر جامعه، مردان را به مشاغل چندگانه و حضور کمتر در خانه سوق می‌دهد، به طوری که در انجام امور خانه و فرزندان، نمی‌توانند یاریگر زنان خود باشند (روشنی و همکاران، ۱۳۹۹: ۶۸). از سوی دیگر گسترش بیکاری و مشکلات اشتغال، مانع امکان انتخاب مشاغل پاره‌وقت، دورکاری و ماندن آن توسط زنان می‌شود. در این شرایط، قوانین استخدامی حاکم بر نظام شغلی نیز بدون تبعیض مثبت نسبت به زنان و عدم توجه به نقش چندگانه آن‌ها در خانواده، در استخدام زنان و مردان به طور یکسان عمل می‌کند. البته در ارتباط با مرخصی زایمان و ساعات شیردهی اقدامات مثبتی صورت گرفته، اما این اقدامات در مقابل کثرت و حدت عوامل بازدارنده، کارایی چندانی ندارند زیرا این قوانین عمومیت نداشته و در مرحله اجرا از ضمانت‌های کافی برخوردار نیستند، در نتیجه برخی از مراکز می‌توانند آن‌ها را نقض کنند. به علاوه در این تمایز، تنها دو سال ابتدایی زندگی کودک و وابستگی تغذیه‌ای وی به مادر لحاظ شده، در حالی که زنان به دلیل عدم حضور شوهر و یا تعاریف فرهنگی افراطی از نقش‌های زنانه و مردانه، عملاً مسئولیت فرزندان را تا سنین بالاتر برعهده دارند، ضمن اینکه نیاز کودک به امنیت روحی، به این دو سال اختصاص ندارد.

علاوه بر شرایط اقتصادی، هنجارهای فرهنگی حاکم بر جامعه نیز تناسبی با حق زنان در اشتغال و استقلال مالی ندارد. مادر شاغلی که در یک زمان مسئولیت فرزندپروری را برعهده دارد، به دلیل زنانه بودن کار خانه (جهانی دولت آباد، ۱۳۹۷: ۵۰) و یا قبح اجتماعی کار شوهر در خانه، نه تنها از طرف همسر حمایتی دریافت نمی‌کند، بلکه در صورت بروز مشکل، توسط وی و دیگران مورد بازخواست نیز قرار می‌گیرد. در نتیجه برخی از زنان به منظور بهره‌مندی از حق اشتغال، متحمل فشارهای جسمی و روحی فراوانی می‌شوند. تا جایی که در این فرایند، فرسودگی خود و یا خانواده را تجربه می‌کنند. (بابایی فرد، ۱۳۹۲) این در حالی است که زنان از نظر شرعی وظیفه‌ای در امور خانه و یا شیردهی ندارند (مصطفوی، ۱۴۱۷: ۲۴) حتی بابت انجام این امور می‌توانند اجرت طلب نمایند. (حکمت نیا، ۱۳۹۶) به همین نحو علی‌رغم تأکید قرآن^۳ بر استقلال مالی زن و ملزم نبودن وی به تأمین معاش خانواده از حیث شرعی و قانونی^۴ برخی از زنان ناگزیر از صرف درآمد خویش در خانواده هستند. اقتصاد نابسمان

۱. ماده ۳۳۶ قانون مدنی و بند الف تبصره ۶ ماده واحده قانون اصلاح مقررات مربوط به طلاق مصوب ۲۸ آبان سال ۱۳۷۱ مجمع تشخیص مصلحت نظام.

۲. آیه ۶ سوره طلاق و ماده ۱۱۷۶ قانون مدنی.

۳. آیه ۳۲ سوره نساء.

۴. ماده ۱۱۰۶ قانون مدنی.

جامعه، تورم و مشکلات مالی، زنان را با انتظاراتی مبنی بر مشارکت در تأمین نفقه مواجه می‌کند و آن‌ها از طریق اشتغال، عواید اقتصادی خویش را صرف خانواده می‌کند. عده‌ای نیز به‌منظور کسب رضایت شوهر در امر اشتغال و یا برای جبران خلأهای ناشی از عدم حضور خود در خانه، درآمد خویش را در اختیار شوهر قرار می‌دهند تا بهانه‌گیری‌های وی را به حداقل برسانند. در این شرایط مردان هم با فرض ذی‌حق بودن در درآمد زن به‌دلیل آموزه‌های اذن خروج و دلایل دیگر درآمد وی را تصاحب و حق او را در استقلال مالی نقض می‌کنند.

این مصادیق بخشی از موانع زنان در برخورداری از حق اشتغال و استقلال مالی است که واکنش زنان نسبت به آن با توجه به آثار و پیامدهایی که برای جامعه دارد، از اهمیت بالایی برخوردار است. از این رو مقاله حاضر درصدد است با بررسی منابع فقهی - حقوقی و تشریح حق زن در اشتغال و استقلال مالی، ضمن معرفی موانع بهره‌برداری زنان از این حقوق، راهبردهای آن‌ها را پیرامون این موانع و چالش‌ها بررسی کند. زیرا نوع راهبردهای در پیش گرفته‌شده توسط زنان از حیث اقتصادی، اجتماعی و سیاسی پیامدهایی مهم و اساسی به‌همراه دارد. به‌عنوان نمونه افزایش جمعیت که افزایش اقتدار سیاسی را به‌همراه دارد، وابسته به نقش فرزندآوری زنان است. ضمن اینکه تأثیر سرمایه انسانی بر تولید و بهره‌وری اقتصادی نیز متأثر از این نقش است (آقایی و همکاران، ۱۳۹۲) بنابراین اتخاذ راهبرد عدم فرزندآوری و یا تک‌فرزندی توسط زنان به دلیل بهره‌مندی از حق اشتغال (صادقی و شهابی، ۱۳۹۶) می‌تواند از حیث اقتصادی و سیاسی مسئله‌ساز باشد. علاوه‌براین، اتخاذ راهبرد بازگشت به خانه و ترک فعالیت اجتماعی نیز ممکن است به هدررفت سرمایه‌گذاری آموزشی در ابعاد کلان منجر شود. زیرا افزایش تعداد زنان دارای تحصیلات دانشگاهی از یک سو و عدم بهره‌برداری از آن‌ها در امر اشتغال از سوی دیگر، به عدم بازدهی سرمایه‌گذاری آموزشی می‌انجامد. بر این اساس شناسایی موانع اشتغال و استقلال مالی زنان و نوع راهبردهای اتخاذ شده توسط آن‌ها در برنامه‌ریزی‌های کلان کشور اهمیت بسزایی دارد. از این رو مقاله حاضر علاوه بر شناسایی موانع در پی پاسخ به این پرسش است که زنان در مواجهه با عدم امکان بهره‌مندی از حق اشتغال و استقلال مالی چه راهبردهایی را اتخاذ می‌کنند؟

ادبیات پژوهش

به دلیل غلبه هنجارهای عرفی و عدم اطلاع دقیق از احکام شرعی، اغلب پژوهش‌های موجود در این حوزه یا به بررسی فقهی و حقوقی اشتغال و استقلال مالی زن پرداخته‌اند، مانند پژوهش (سالارزایی و مسرور، ۱۳۹۰) و (بلوردی، ۱۳۹۹) و یا موانع و آثار اجتماعی اشتغال زن را بررسی کرده‌اند، مانند پژوهش (صادقی و شهابی، ۱۳۹۶) و (بابایی فرد، ۱۳۹۲) اما پژوهش حاضر ضمن استفاده از دستاوردهای تجربی و نظری پژوهش‌های دیگر، چگونگی مواجهه زنان با موانع برخورداری از این

حقوق را که تا کنون مورد توجه قرار نگرفته، بررسی کرده، از این رو و با توجه به ماهیت بین رشته ای مسئله، از دو رویکرد روان شناسی اجتماعی و رویکرد فقهی - حقوقی استفاده شده است. در رویکرد روان شناسی اجتماعی، نظریه ناهماهنگی شناختی^۱ فستینگر^۲ برخلاف نظرات پیشین، مسئله عدم توافق فرد با خود را بررسی کرده است. مفروضه زیربنایی نظریه ناهماهنگی شناختی این است که انسان، همیشه برای حفظ انسجام درونی میان عقاید، نگرش‌ها و ارزش‌هایش تلاش می‌کند. یعنی نوعی کشش به سوی هماهنگی بین شناخت‌ها وجود دارد (فستینگر، ۱۹۵۷: ۲۶۰). به طوری که تعارض میان دو عنصر شناختی در درون فرد، اساس تغییر نگرش را در وی تشکیل می‌دهد. از نظر فستینگر دو عنصر شناختی زمانی ناهماهنگی پیدا می‌کنند که فرد باورهای متضاد یا حتی نگرش و رفتار مخالف هم داشته باشد، تاجایی که تأیید یکی موجب نفی دیگری شود. در این حالت وی تش ناخوشایندی را احساس می‌کند (بدر و همکاران، ۱۳۸۱: ۱۰۹) که برای کاهش آن، با تغییر دادن رفتار یا شناخت سعی در برطرف کردن آن دارد. (سورین و تانکار، ۱۳۸۱: ۲۲۶)

در رویکرد فقهی - حقوقی و با تأسی به اصل عدم ولایت، اگرچه زن و شوهر نهاد مشترکی را با عنوان خانواده تشکیل می‌دهند، اما استقلال خود را حفظ می‌کنند و از آزادی برخوردارند، زیرا پیوند زناشویی منجر به سیطره یکی بر دیگری نمی‌شود. البته در چارچوب خانواده تکالیفی دارند که این تکالیف خواه ناخواه منجر به محدودیت هایی در آزادی آن‌ها می‌شود، اما نفس آزادی و استقلال آن‌ها به دلیل تسلط بر یکدیگر نفی نمی‌شود. بر این اساس، استقلال مالی زن از جمله سرمایه‌گذاری در امور تجاری، تولیدی یا ارائه خدمات، با وجود حق ریاست شوهر محفوظ است. زیرا بنابر قاعده تسلیط هر مالکی، نسبت به مال خود تسلط کامل دارد و می‌تواند در آن هر گونه تصرفی اعم از مادی و حقوقی بکند و هیچ کس نمی‌تواند او را بدون مجوز شرعی از تصرف در آن منع کند (محقق داماد، ۱۳۸۹: ۲۲۷). بنابراین شوهر نمی‌تواند با تأسی به حق ریاست، بر اموال همسر خود تصرف کند. البته در مورد اموال مرد، استثنائاتی وجود دارد. به عنوان مثال برخی از فقیهان با رعایت تشریفات به زن اجازه می‌دهند بدون اجازه و به میزان نفقه از اموال شوهر بردارند (خمینی، ۱۴۲۱: ۷۶۱) یا در صورت استتکاف شوهر از دادن نفقه، با مراجعه به دادگاه، همسر خویش را به دادن نفقه ملزم کند.^۴ اما مرد نمی‌تواند تحت هیچ عنوانی استقلال مالی زن را محدود کند. به همین ترتیب علاوه بر استقلال مالی، می‌توان در ذیل این اصل به دیگر حقوق انسانی زن مانند حق اشتغال اشاره کرد زیرا قاعده تسلیط که بیانگر تسلط زن بر اموال خویش است، به طریق اولی و بنابر قاعده اولویت (محقق داماد، ۱۳۸۹: ۲۳۴) تسلط زن بر نفس خود را نیز به همراه دارد بنابراین اگر آزادی وی در رفت و آمد منافاتی با حق تمکین شوهر نداشته باشد، می‌تواند آزادانه برای کسب معارف و فضایل اقدام کند.

^۱. cognitive dissonance theory

^۲. Festinger

^۳. آیه ۳۲ سوره نساء و آیه ۷۱ سوره یس.

^۴. ماده ۱۱۲۹ قانون مدنی.

در مورد اشتغال زن، ادله شرعی دیگری نیز بر مباح بودن این عمل دلالت دارد. زیرا آیات قرآن که دلالت بر تأیید مالکیت در اثر کسب دارد، متضمن جواز کسب است. در سنت نیز تقریر معصوم بیانگر جواز فعالیت اقتصادی زن بوده، (علاسوند، ۱۳۹۶: ۴۰۲) باین وجود ممکن است مجاز نبودن خروج زن از منزل بدون اجازه شوهر در زمینه اشتغال وی محدودیت‌هایی ایجاد کند البته در باب دامنه استیلائی شوهر برای ممانعت از خروج زن، مباحثی مطرح است که آن را به حق استمتاع شوهر محدود می‌کند (الخویی، ۱۴۱۰: ۲۸۹) زیرا گسترده بودن دامنه آن با اصل معاشرت به معروف سازگار نیست. در هر حال حتی با وجود پذیرش این قید، زنان در هنگام عقد نکاح می‌توانند شرط اشتغال را جزء شروط ضمن عقد قرار دهند و یا در صورت اشتغال قبل از ازدواج و آگاهی شوهر نسبت به آن، عقد را مبتنی بر آن قرار دهند تا بتوانند به طور قانونی از این حق خود بهره‌مند شوند. ضمن اینکه در صورت تجویز سرمایه‌گذاری‌های کلان اقتصادی، تولیدی، تجاری و خدماتی، خروج از منزل در جهت اداره این امور، خروج مشروع و مبتنی بر ضرورت با وجوب شرعی است، البته در هر حال با حق تمکین نباید در تعارض باشد.

بنابراین در دین اسلام زن همانند مرد دارای اهلیت بوده و در مسائل اقتصادی، از استقلال و آزادی عمل برخوردار است و می‌تواند در اموال خویش هر گونه دخل و تصرفی بنماید، بدون آن که به کسب موافقت شوهر نیاز داشته باشد، اعم از این که اموال و دارایی او قبل از ازدواج به دست آمده باشد یا بعد از آن (محقق داماد، ۱۳۷۲: ۳۱۷) زیرا قاعده کلی، این است که هر کس از طریق مشروع مالی را به دست آورد، مالک آن می‌شود و هیچ کس حق ندارد بدون رضایت صاحب مال تصرفی در آن بکند، چرا که مردم بر اموال خود مسلط هستند (احسائی، ۱۴۰۳: ۱۳۸) و احترام مال مسلمان بسان احترام خون اوست (حرّعاملی، ۱۴۱۴: ۵۹۹) و هیچ یک از فقهای اسلام بر این عقیده نیستند که ادله مزبور فقط در خصوص حق تصرف مرد وارد شده است. (الکعکی، ۱۴۲۱: ۱۵۳) باین وجود، برخی از روایات، به ظاهر بر عدم استقلال زن شوهردار، برای تصرف در دارایی و اموالش دلالت دارد (حرعاملی، ۱۴۱۴، ج ۱۴: ۱۱۱، ج ۱۳: ۳۲۳) که با توجه به آیات منع تعدی به اموال زن (میرخانی، ۱۳۸۰: ۱۸۷-۱۸۵) و اجماع فقهای شیعه مبنی بر استقلال اقتصادی زن و مشروط نبودن تصرفات مالی او به اجازه شوهر، می‌توان گفت این روایات تنها استحباب کسب اجازه از شوهر را اثبات می‌کنند. (بستان، ۱۳۸۸: ۲۶۲) در حقوق و قانون مدنی نیز اموال زن و مرد دارای مشترکی را تشکیل نمی‌دهد، بلکه اموال هر یک از زوجین مستقل از اموال دیگری است. بدین سان زن می‌تواند در اموال خود چه به صورت تجهیزیه باشد چه غیر از آن تصرف کند و هرگونه عمل مادی یا حقوقی نسبت به آن انجام دهد و شوهر حق هیچ‌گونه مداخله در اموال و دارایی زن را ندارد و ریاست او بر خانواده اختیاراتی برای وی در این زمینه ایجاد

۱. آیه ۳۲ سوره نساء.

۲. آیه ۷ و ۳۲ سوره نساء.

۳. آیه ۲۲۹ سوره بقره و آیه ۲۰ سوره نساء.

نمی‌کند^۱ (صفائی و امامی، ۱۳۸۹: ۱۳۳) از طرف دیگر لازمه استقلال مالی زن، تصرف در اموال در جهت سرمایه‌گذاری‌های تجاری، تولیدی و خدماتی است، زیرا بنا بر قاعده کلی اذن در شی، اذن در لوازم آن نیز مطرح است، یعنی نمی‌توان به زن استقلال مالی داد ولی او را از تصرف در اموال در جهت فوق منع کرد. ضمن اینکه لازمه منع زن از سرمایه‌گذاری‌های مربوطه، راکدشدن سرمایه‌های مالی یا صرف آن در امر تزئین، تبرج و هرزگی است که مخالف با مبانی انسان‌شناسی، معرفتی، اقتصادی و مصالح کلان نظام است. به این ترتیب بنا بر اصل عدم ولایت، مساوات و برابری، معاشرت به معروف، قاعده تسلیط و همچنین قوانین خانواده، زنان بعد از ازدواج از حق اشتغال و استقلال مالی برخوردار هستند.

روش‌شناسی پژوهش

در مقاله حاضر با توجه به ماهیت اکتشافی مسئله پژوهش از روش کیفی و شیوه تحلیل تماتیک استفاده شده است. تحقیقات کیفی در کشف عرصه‌هایی از زندگی که درباره آن آگاهی‌های لازم وجود ندارد و همچنین در درک ماهیت حقیقی پدیده از دریچه نگاه افراد کارایی دارند. (اشتراوس و کربین، ۱۳۹۲: ۳۳) به این دلیل و به منظور تحلیل راهبردهای زنان در مواجهه با موانع حق اشتغال و استقلال مالی که مستلزم ورود به صحنه زندگی واقعی و تأمل بر تجربیات زنان است، از روش تحلیل تماتیک استفاده شده است.

مشارکت‌کنندگان این مطالعه، زنان شاغل و ساکن در استان تهران هستند که در زمان انجام مصاحبه، متأهل بوده و یا تجربه زندگی زناشویی داشته‌اند. این زنان با استفاده از روش نمونه‌گیری هدفمند، انتخاب شدند. برای بهره‌مندی از تجارب متنوع، نمونه‌هایی با رعایت حداکثر تنوع مدنظر قرار گرفتند. سپس براساس مفاهیم در حال تکوین، نمونه‌گیری نظری بر مبنای کشف حداکثر گوناگونی‌ها و غنای ابعاد مقوله‌ها صورت گرفت و در نهایت براساس معیار اشباع نظری - مفهومی یعنی هنگامی که انجام مصاحبه جدید به تولید داده جدید منجر نشد، مصاحبه‌ها پایان پذیرفت. در نهایت تعداد ۲۲ زن در بازه زمانی تیر ۱۳۹۶ الی شهریور ۱۳۹۷ مورد مصاحبه قرار گرفتند که مشخصات آن‌ها در جدول شماره ۱ آمده است.

در گردآوری داده‌ها از ترکیب تکنیک‌های مشاهده^۲، مصاحبه عمیق^۳ و مصاحبه نیمه‌ساخت‌یافته^۴ استفاده شد. هم‌زمان با جمع‌آوری داده‌ها، تحلیل آن‌ها نیز انجام شد. مراحل تحلیل داده‌ها بر اساس شیوه تحلیل تماتیک ولکات^۵ صورت گرفت. در ابتدا متن هر مصاحبه چندبار

۱. ماده ۱۱۱۸ قانون مدنی.

۲ Observation

۳ Unstructured Interview

۴ Semi-structured Interview

۵ Wolcott

خوانده شد و سپس کدهای اولیه استخراج گردید. بدین صورت که واژه‌ها، عبارات کلیدی و نکات برجسته شرکت کنندگان در قالب کدهای توصیفی (مصادیق) مشخص و برچسب گذاری شد. در مرحله بعد که تحلیل در سطح بالاتر و با انتزاع بیشتر صورت گرفت، کدهای اولیه به شکل کدهای تحلیلی مورد بازنگری قرار گرفت و پس از اصلاح بارویکرد مقایسه‌ای به صورت کدهای تفسیری (مضامین) مشخص و تعریف شد. در نهایت موانع و راهبردهای زنان در مواجهه با نقض حق اشتغال و استقلال مالی در پنج تم محوری استخراج گردید.

جدول ۱. مشخصات مصاحبه‌شوندگان

کد	سن شوهر	سن زن	تحصیلات شوهر	تحصیلات زن	تعداد فرزند	شغل شوهر	شغل زن	وضعیت اشتغال زن در زندگی مشترک	وضعیت اشتغال مالی زن در زندگی مشترک
۱	۴۶	۳۳	دکتری	دکتری	۲	دندانپزشک	استاد دانشگاه	تداوم اشتغال	مشارکت در مخارج خانواده
۲	۴۳	۴۱	دکتری	دکتری	۲	مهندس	پزشک عمومی	تداوم اشتغال	مشارکت در مخارج خانواده
۳	۳۲	۳۲	ارشد	لیسانس	۱	کارمند	کارمند	بارگشت به خانه	عدم استقلال مالی
۴	۳۵	۳۲	دیپلم	لیسانس	۱	صندوقدار	کارمند	بارگشت به خانه	برخوردار از استقلال مالی
۵	۴۰	۳۸	دیپلم	لیسانس	۱	تکنسین ایران خودرو	شیرینی‌پز	تداوم اشتغال	عدم استقلال مالی
۶	۴۰	۳۳	ارشد	دکتری	۱	مهندس	استاد دانشگاه	تداوم اشتغال	مشارکت در مخارج خانواده
۷	۷۳	۶۰	فوق دیپلم	دکتری	۴	کارمند	استاد دانشگاه	تداوم اشتغال	مشارکت در مخارج خانواده
۸	۵۲	۴۶	لیسانس	ارشد	۲	کارمند	مشاور	تداوم اشتغال	برخوردار از استقلال مالی
۹	۳۷	۳۷	لیسانس	ارشد	۴	مبلغ دینی	وکیل	بارگشت به خانه	مشارکت در مخارج خانواده
۱۰	۳۴	۳۲	ارشد	ارشد	۰	مشاور شهردار	کارمند	تداوم اشتغال	برخوردار از استقلال مالی
۱۱	۴۸	۴۶	ارشد	دکتری	۰	آزاد	مدیر صداسیما	تداوم اشتغال	مشارکت در مخارج خانواده
۱۲	۴۶	۳۷	لیسانس	لیسانس	۱	کارمند	کارمند	تداوم اشتغال	عدم استقلال مالی
۱۳	۴۷	۳۹	ارشد	ارشد	۰	کارمند	کارمند	تداوم اشتغال	مشارکت در مخارج خانواده
۱۴	۵۳	۴۳	طلبه	طلبه	۲	طلبه	تکنسین زیبایی	تداوم اشتغال	مشارکت در مخارج خانواده
۱۵	۳۸	۳۳	دکتری	دکتری	۳	کارشناس دادگستری	مدیر بخش خصوصی	تداوم اشتغال	مشارکت در مخارج خانواده

۱۶	۶۰	۶۰	دکتری	ارشد	۵	استاد دانشگاه	مشاور	تداوم اشتغال	مشارکت در مخارج خانواده
۱۷	۵۵	۴۷	مهندسی- حوزوی	طلبه	۲	مبلغ	مبلغ	تداوم اشتغال	برخوردار از استقلال مالی
۱۸	۶۱	۵۶	لیسانس	لیسانس	۳	مهندس (جوپای کار)	مدیر مهد و مدرس زبان	تداوم اشتغال	مشارکت در مخارج خانواده
۱۹	۷۵	۶۸	دیپلم	دیپلم	۳	مهندس (فروشنده لوازم پدکی)	فروشنده مقطعی	بارگشت به خانه	برخوردار از استقلال مالی
۲۰	۳۴	۳۵	دیپلم	لیسانس	۱	مدیر شرکت	صندوقدار رستوران	بارگشت به خانه	برخوردار از استقلال مالی
۲۱	۳۲	۲۹	مهندس	ارشد	۱	مهندس	مهندس	بارگشت به خانه	برخوردار از استقلال مالی
۲۲	۶۵	۶۳	دیپلم	دیپلم	۴	آزاد	کارمند	بارگشت به خانه	مشارکت در مخارج خانواده

فرایند استخراج داده‌ها جهت گردآوری نهایی و تحلیل تا رسیدن به اشباع نظری^۱ ادامه یافت. در روند تحلیل داده‌ها روش تحلیل محتوای کیفی استقرایی مدنظر قرار گرفته است. استفاده از رویکرد استقرایی در تحلیل محتوای کیفی به این معناست که پژوهشگر قبل از شروع بررسی، تعریف یا تعمیمی را به‌عنوان پیش فرض قرار نداد. پژوهش با مطالعه متن مصاحبه آغاز شده و محقق ماحصل نتایج استخراج شده را مورد تحلیل قرار داده و در نهایت نتیجه‌گیری می‌کند.

واحد متن در این پژوهش متن مصاحبه با افراد مورد مطالعه بود. کدگذاری و تحلیل داده‌های پژوهش در قالب نرم‌افزار MAXQDA2020 انجام شد. پایایی^۲ بین کدگذاران اغلب به‌مثابه مقیاسی برای کیفیت پژوهش مورد نظر است. در این مطالعه از ضریب توافق کاپا برای محاسبه پایایی استفاده شد. برای محاسبه ضریب کاپا علاوه بر محقق اصلی که اقدام به کدگذاری اولیه می‌کند، همکار دوم محقق همان متن را بدون اطلاع از کدهای او و جداگانه کدگذاری می‌کند. در صورتی که کدهای این دو محقق به هم نزدیک باشد، نشان‌دهنده توافق بالا بین این دو کدگذار است و پایایی را نشان می‌دهد. یعنی، ضریب کاپا بین +۱ و -۱ تغییر می‌کند که مقدار +۱ به معنای توافق کامل بین کدگذاران و -۱ به معنای عدم توافق و مقدار صفر ناشی از شانس و تصادفی بودن توافق است.

$$\kappa = \frac{\Pr(a) - \Pr(e)}{1 - \Pr(e)}$$

$\Pr(a)$ نسبت واحدهایی که در مورد آن‌ها بین ارزیابان توافق هست.

$\Pr(e)$ نسبت واحدهایی است که احتمال می‌رود توافق بین ارزیابان تصادفی باشد.

^۱ Theoretical Ssaturation

^۲ Validity

براین اساس، کدهای مربوطه که قبلاً محقق کدگذاری کرده بود، به صورت تصادفی انتخاب و توسط دو نفر از خیرگان مرتبط با این حوزه ارزیابی شد. ارزیابی در دو طبقه موافق و مخالف انجام گرفت؛ بدین صورت که دو ستون، موافق (با نظر محقق) و مخالف (با نظر محقق) در نظر گرفته شد و درصد توافق ارزیابان در مورد هر آیتم (کد) در سطرها محاسبه شده و درصد توافق بین ارزیابان در مورد طبقات در ستونها محاسبه شد. در نهایت با استفاده از فرمول ضریب توافق کاپا، مقدار کاپای به دست آمده حدود ۰/۷۸ بود که حاکی از اعتبار قابل قبول و توافق بین کدگذاران است و نشان می‌دهد کدگذاری انجام شده از پایایی کافی برخوردار هست. برای اعتبارپذیری پژوهش نیز از نظریات و مرور مطالعات و از تکنیک کسب اطلاعات دقیق موازی و ارائه تحلیل داده‌های و نتایج به اساتید و متخصصان امر و اخذ نظر آنان استفاده شده است. علاوه بر این برای بررسی اعتبار یافته‌های پژوهش با استفاده از تکنیک اعتبار اعضا^۱ نیز انجام شد اساس این تکنیک بر این فرض استوار است که نتایج پژوهش و تفاسیر محقق در اختیار افراد مورد مطالعه قرار می‌گیرد و آن‌ها بر اساس این نتایج نظر خود را اعلام می‌کنند که آیا نتایج پژوهش با دیدگاه‌های آنان همسو بوده است یا خیر؟

یافته‌ها

تحلیل یافته‌ها، معرف «موانع ساختاری» و «موانع فرهنگی» به عنوان موانع برخورداری زنان از حق اشتغال و استقلال مالی است و مقوله‌های «توسیع نقش»، «مدیریت نقش» و «فرار از نقش» راهبردهای زنان در مواجهه با این موانع را نشان می‌دهد که در ادامه مورد بررسی قرار می‌گیرد.

الف. موانع فرهنگی

موانع فرهنگی به عدم تناسب هنجارهای فرهنگی حاکم بر جامعه و حق اشتغال و استقلال مالی زن اشاره دارد. این موانع از طریق عدم پذیرش استقلال مالی زن و وجود تفکرات قالبی منفی درباره زن، مانع بهره‌مندی زنان از حق اشتغال و استقلال مالی می‌شود:

عدم پذیرش استقلال مالی زن: از آنجاکه انجام کارهای خانه بر اساس تقسیم‌کار حاکم بر فرهنگ جامعه جزء وظایف زن است و زن در صورت اشتغال نمی‌تواند به نیکویی از عهده این وظیفه برآید، چنین استنباط شده که درآمد وی متعلق به شوهر است. به طوری که مشارکت زن در تأمین اقتصاد خانواده امری عادی بوده و در غیر این صورت با تقبیح اجتماعی مواجه می‌شود. زیرا مردان، درآمد زن را نتیجه کم گذاشتن وی از نقش همسری می‌دانند و از آنجاکه احساس می‌کنند اشتغال زن منوط به رضایت آن‌ها است، خود را در درآمد زن شریک می‌دانند و بدون نگرانی از پیامدهای شرعی آن، زن را مجبور به مشارکت در تأمین اقتصادی خانواده می‌کنند.

^۱. Member Validity

مصاحبه‌شونده ۳ (۳۲ ساله و کارمند): «.. می‌گفت: تو داری از حق در خانه بودن و از حق همسر بودن می‌گذری و میری سر کار. یعنی چون من اگر راضی نباشم تو نمی‌تونی بری سرکار، پس... خب پولت را هم استفاده می‌کنیم در خرج خانه دیگه.»

مصاحبه‌شونده ۱۷ (۳۷ ساله و کارمند): «کارت عابر بانکی که حقوقم و توش می‌ریختن، برداشت و دیگه نداد... می‌گه... برای چی باید حقوق تو برای من حروم باشه»

توقع مردان در مورد تصاحب درآمد زن و یا عدم آگاهی آن‌ها از حق استقلال مالی، تا آنجا گسترش یافته که حتی برخی از مردان در هنگام انتخاب همسر بر شغل بودن و رسمی بودن زن و یا میزان درآمد وی تأکید دارند تا بتوانند از آن استفاده کنند و یا بعد از ازدواج، بر اشتغال همسر اصرار می‌ورزند تا با کمک درآمد زن بتوانند نیازهای مالی خانواده را مدیریت کنند.

وجود تفکرات قالبی منفی درباره زن: تفکر سرکش شدن و ترک زندگی توسط زن در صورت داشتن استقلال مالی و... نمونه‌ای از تفکرات قالبی منفی در مورد زنان است.

مصاحبه‌شونده ۲۰ (۳۵ ساله و صندوقدار رستوران): «می‌گفت تو اگر پول را بگیری رفته‌ای و تو اگر پول داشته باشی دیگه با من نمی‌مانی»

تا جایی که به دلیل وجود این تفکرات، به نام زن کردن اموال و یا پرداخت حقوق مالی زن غیرعقلانی قلمداد می‌شود.

مصاحبه‌شونده ۱۷ (۳۷ ساله و کارمند): «یه سیم کارت چیه؟ به اسم خودم یک سیم کارت ده هزار تومانی را بزنم قبول نمی‌کنه... باید به نام خودش باشه.»

از سوی دیگر تفکرات قالبی منفی درباره زنان، مردان را نگران حفظ اقتدار خویش در زندگی زناشویی کرده، به این صورت که آن‌ها مانع استقلال مالی و یا اشتغال زن می‌شوند تا از احساس قدرت وی جلوگیری کنند، یا از طریق وابسته نگه داشتن زن بر وی اعمال قدرت کرده و خواسته‌های خود را تحمیل می‌کنند. به عنوان مثال اصرار بر انحصار مدیریت مالی خانواده، حساسیت به حساب‌های بانکی زن، نگرانی از استقلال و اقدامات مالی زن و... نمونه‌ای از تلاش مردان برای جلوگیری از قدرت‌طلبی زنان در خانواده است.

مصاحبه‌شونده ۱۷ (۳۷ ساله و کارمند): «شوهرم نگرانه که اقتدار مالی از دست خودش در بره و من پول داشته باشم... کارت من که دستشه براش قدرت داره... می‌خواه مرد سالار باشه... من هستم که همه هستند اگه من نباشم هیچ کس نباشه. یک همچین عقیده بی‌داره... از اینکه من یک قدم مالی بر دارم می‌ترسد.»

ب. موانع ساختاری

موانع ساختاری به عدم تناسب ساختارهای اجتماعی و نظام اشتغال کشور با فرهنگ جامعه و مسئولیت‌های زن اشاره دارد. بی‌توجهی به شرایط زن در قوانین استخدامی و یا رسمی شدن وی در مراکز مختلف، یکی از موانع بهره‌مندی زنان از حق اشتغال است. به‌ویژه زنانی که نقش نان‌آوری را در خانواده ایفا می‌کنند، در این زمینه مشکلات بیشتری را تجربه می‌کنند.

مصاحبه‌شونده ۱۷ (۴۷ ساله و مبلغ): «من می‌فهمم که فشار اقتصادی یعنی چه... می‌فهمم که سر افکنندگی جلوی بچه یعنی چه... مرد میره و دوتا سطل آشغال بلند می‌کنه، نان می‌پاره. من نمی‌تونم که هر کاری را بکنم... (اما) هیچ وقت هم رسمی نشدم. چون اعتقاد داشتم که من رسمی خانه هستم. آن روزی که بچه من تب بکنه هیچ کس حق نداره بگه که چرا نیامده بی سرکار؟»

به‌همین نحو عدم توجه به ارزش‌های دینی و هنجارهای اجتماعی در محیط کار، مانع احقاق حق اشتغال زنان می‌شود. زیرا برخی از مردان، مناسب نبودن محیط کار برای زن را بهانه‌های برای ممانعت از اشتغال وی قرار می‌دهند.

مصاحبه‌شونده ۲۰ (۳۵ ساله و صندوقدار رستوران): «هر کاری را نمی‌گذاشت. مثلاً می‌گفت که برو به آرایشگری چون که محیطش زنانه است... بعد (گفت): اصلاً تو چه نیازی داری که به سرکار بری... آگه برای پول من برات پول می‌دم.»

الکترونیکی شدن بانک‌ها و امکان دسترسی شوهر به وضعیت مالی زن در سیستم بام، از ضعف‌های ساختاری دیگری است که مانع احقاق حق استقلال مالی زن می‌شود. به‌عنوان مثال تلاش زن برای احقاق این حق از طریق پنهان کردن پس‌انداز یا میزان حقوق، در این شرایط که سیستم بام و... در بانک‌ها به وجود آمده، با مشکل مواجه می‌شود.

مصاحبه‌شونده ۱۷ (۳۷ ساله و کارمند): «نمی‌داند که دیگر از بانک تجارت حقوق نمی‌گیرم و... از بلنک ملی حقوق می‌گیرم... اما وقتی داخل سامانه بام می‌شوی و به اسم خودت می‌زنی تمام حساب‌هایت می‌آید... این برای من خیلی بده... به بانک هم که رفتم گفت: خانم هیچ راهی نداره، اگر می‌خواهید حسابتان را ببندم؟ اگر حسابم را ببندم آن وقت حقوقم را به کجا بریزند؟»

باتوجه به وجود موانع ذکرشده، زنان برای برخورداری از حق اشتغال و استقلال مالی، بسته به شرایط، اهداف، توانایی‌ها و اولویت‌های خویش در زندگی، راهبردهایی را اتخاذ می‌کنند که در سه دسته توسعه نقش، مدیریت نقش و فرار از نقش قرار می‌گیرد.

۱. توسعه نقش

برخی از زنان در مواجهه با ناهمسازی‌های شرایط شغلی و مسئولیت‌های متعدد زندگی زناشویی به‌منظور حفظ حق اشتغال و استقلال مالی راهبردهایی را اتخاذ می‌کنند که با عنوان توسعه نقش معرفی می‌شود. توسعه نقش به معنی وسعت بخشی به وظایفی است که براساس قوانین و یا هنجارهای جامعه برای زن تعریف شده، به‌عنوان مثال از منظر شرع و قانون، زن وظیفه‌ای در اداره امور مالی خانواده ندارد،

اما در تأمین هزینه‌های زندگی مشارکت می‌کند تا بتواند به اشتغال خود ادامه دهد. البته این مشارکت لزوماً با رضایت خاطر همراه نیست، زیرا بسیاری از زنان، با بیان تجربیات خود، شرایطی را توصیف کرده‌اند که بیانگر فشار و یا نارضایتی آن‌ها از وضعیت موجود بوده است.

فشار مضاعف ناشی از مسئولیت‌های مختلف: یکی از مصادیق توسیع نقش، فشار مضاعف ناشی از مسئولیت‌های مختلف در طول زندگی است. زنان شاغلی که در انجام امور خانه و فرزندان با عدم همکاری شوهر مواجه می‌شوند و از طرفی شرایط و ساعات کاری، تناسبی با وظایف خانگی آن‌ها ندارد، این فشار را به‌انحاء مختلف تجربه می‌کنند. آن‌ها در انجام هم‌زمان مسئولیت‌های متعددی که پذیرفته‌اند، متحمل مشقت‌هایی می‌شوند که نه تنها مطلوب آن‌ها نیست، بلکه شرایط زندگی را برای آن‌ها دشوارتر می‌سازد.

مصاحبه‌شونده ۱۸ (۵۶ ساله و مدیر مهد): «خیلی سخته، باید کار بکنم و با این کار زندگی‌مون می‌چرخه... در اینجا (مهد کودک) حواسم به بچه‌ها است، خانه دار هم هستم... یه ذره خصوصی درس می‌دم که مثلاً اگه یه جایی پول کم می‌یاد... به زندگی ما کمک بکنه.. اما واقعا یه موقعی کم می‌یارم.»
مصاحبه‌شونده ۲ (۴۱ ساله و پزشک): «از نظر جسمی خب خیلی موقع‌ها آدم کم می‌آورد... ببینید من در... طرح هم که بود... شیشه‌ی شیر با خودم می‌بردم، می‌رفتم در آنجا به دستشویی شیر می‌دوشیدم، چون من بد شیر بودم، شیرم زود خشک می‌شد... می‌گذاشتم داخل یخ و می‌آوردم تا تهران...»

زنان در این شرایط، مسئولیت‌هایی را بر دوش خود احساس می‌کنند که مانع آرامش، نشاط درونی و امنیت روحی آن‌ها می‌شود. در نتیجه کارایی آن‌ها در برخی زمینه‌ها کاهش یافته و گاهی ناامیدی و افسردگی را تجربه می‌کنند.

مصاحبه‌شونده ۹ (۳۷ ساله و وکیل): «این عدم همراهی خیلی دارد اذیت می‌کند... احساس می‌کنم که هر روز دارم شکسته‌تر می‌شوم.. هر شب به این امید می‌خواهم که شاید صبح دیگه بلند نشم و راحت بشم.... از فرط خستگی و فشار... بعضی وقت‌ها می‌گویم که حالا شاید تو خود خواهی؟! کسی که چهار تا بچه دارد که نمی‌گوید خودم، ولی می‌بینم خدا این را نگفته. اگر آن وظایفی را که وظیفه‌ی من نیست انجام ندهم، به خیلی از کارهایم می‌رسم، خیلی زن شادتری هستم...»

مشارکت در تأمین نفقه: یکی دیگر از مصادیق توسیع نقش، مشارکت در تأمین نفقه است. زنانی که از طرق مختلف کسب درآمد می‌کنند، عملاً نمی‌توانند بر اساس حق استقلال مالی، درآمد خویش را صرف امور موردعلاقه خود نمایند. آن‌ها با انتظاراتی مواجه می‌شوند که چاره‌ای جز مشارکت در تأمین

نفقه نمی یابند. در نتیجه اگرچه وظیفه‌ای در قبال تأمین معاش خود و خانواده ندارند، اما دوشادوش شوهر درآمد خویش را صرف خانواده می کنند.

مصاحبه‌شونده ۶ (۳۳ ساله و استاد دانشگاه): «اگر با شوهرم به خرید بروم، اصلاً نمی توانم به شوهرم بگویم که من کارت نمی کشم خودت کارت بکش... مردها.. توقع دارند که تو پول خرج بکنی این را جزء اخلاق می دانند. در حالی که نوبت به خودشان که می رسد می گویند: پول مرد... به هیچ زنی ربطی ندارد که شوهرش در کجا پولش را خرج می کند. اگر الآن... بگویم که.. پولم مال خودم و در زندگی خرج نمی کنم... می دانم که این خلاف آن دیدگاه و نگاه نسبت به زن مثبت، فداکار، ایثارگر در زندگی...»

به علاوه زنان شاغلی که درآمد خویش را صرف خانواده کرده و همسر خویش را در تأمین نفقه یاری می کنند، از جانب شوهر در امور خانه‌داری و فرزندپروری کمکی دریافت نمی کنند. این در حالی است که زنان از نظر شرعی در امور خانه و فرزندپروری وظیفه‌ای ندارند و در قبال انجام این امور می توانند از همسر خویش اجرت مطالبه نمایند، با این وجود به دلیل عدم همکاری شوهر، مجبور می شوند بخشی از درآمد خویش را صرف کارگر و یا پرستار نمایند تا از حق اشتغال محروم نشوند.

مصاحبه‌شونده ۶ (۳۳ ساله و استاد دانشگاه): «(خانه داری) وظیفه ات نیست ولی وظیفه ی عرفیت... چون داری میری سر کار و دیگر آن خدمات قبلی را نمیدی... باید یک باجی بدهی... بخشی از پولت را عملاً مجبوری که بدهی مثلاً پول پرستار، پول مهد کودک...»

در مقابل مردان که شرعاً و قانوناً وظیفه تأمین نفقه خانواده را برعهده دارند، در مواجهه با اشتغال زن، به دلایل و بهانه‌های مختلف از تأمین نفقه خودداری می کنند تا زن مجبور شود در تأمین نیازهای خویش از درآمد خود استفاده کند.

مصاحبه‌شونده ۴ (۳۲ ساله و کارمند): «مخصوصاً که سر کار می رم، خیلی دنبال این نیست که مثلاً خرج خانه را بدهد»

۲. مدیریت نقش

زنان برای بهره‌مندی از حق اشتغال و استقلال مالی، به مدیریت خود روی می آورند تا با نوآوری و یا جستجوی راه‌های احقاق حقوق و اتخاذ تصمیمات مناسب، نقض حقوق کمتری را تجربه کنند.

پنهان‌کاری: یکی از مصادیق مدیریت نقش، پنهان‌کاری است. برخی از زنان در مواجهه با چالش‌های بهره‌مندی از حق اشتغال و استقلال مالی، رویه پنهان‌کاری را در پیش می گیرند. آن‌ها علی‌رغم اذعان به اخلاق محوری و اهمیت صداقت در روابط زناشویی، خود را ناگزیر از پنهان‌کاری می یابند. زیرا مخالفت‌های شوهر درباره ساعات کار و یا استقلال مالی آن‌ها، توجیه شرعی ندارد. براین اساس آن‌ها سعی می کنند با پنهان‌کاری، مانع تضییع حقوق خویش شوند.

مصاحبه‌شونده ۱۵ (۳۳ ساله و مدیر بخش خصوصی): «خب من هم می‌پنجانم دیگه، به وقت هایی که او نفهمه به وقت دیدی تا ساعت ۸ تا ۹ سر کار هستم.»

به همین نحو زنانی که در احقاق حق استقلال مالی با مشکل مواجه‌اند، از طریق حساب بانکی پنهانی، پس‌انداز پنهانی و یا پنهان کردن میزان حقوق و دستمزد، سعی در حفظ حق استقلال مالی خویش دارند. اگرچه عذاب وجدان و نگرانی ناشی از افشای حقیقت و اثر منفی پنهان‌کاری بر اعتمادسازی، همیشه آن‌ها را در فشار قرار می‌دهد.

مصاحبه‌شونده ۱۷ (۳۷ ساله و کارمند): «من اینجا یواشکی حقوق می‌گیرم یعنی یک حساب دیگری برای خودم باز کرده ام که مایل نیستم به او بگویم...»

استقلال طلبی: برخی از زنان برای بهره‌مندی از حق استقلال مالی، علی‌رغم آموزه‌های جامعه در باب حفظ اقتدار شوهر و یا نداشتن حساب کتاب با شوهر، استقلال طلبی را انتخاب می‌کنند و با ضمانت گرفتن از شوهر در ازاء پرداخت پول یا عدم توضیح در مورد میزان درآمد و چگونگی مصرف آن، خود را در معرض ازدست‌دادن محبوبیت نزد شوهر قرار می‌دهند تا به حقوق خویش دست‌یابند.

مصاحبه‌شونده ۲۰ (۳۵ ساله و صندوقدار رستوران): «من هم همیشه مقابله‌ی به مثل می‌کردم. وقتی که او پولش را با من شریک نمی‌کرد من هم با او شریک نمی‌کردم و می‌گفتم که این برای منه. خودم به دستش آورده‌ام و خودم هم می‌خواهم خرجش بکنم... شاید خوشش نمی‌آمد ولی قبول می‌کرد»

مصاحبه‌شونده ۴ (۳۲ ساله و کارمند): «آخر سر تا سقف پانزده میلیون از من گرفت، من هم از او چک گرفتم.»

۳. فرار از نقش

گاهی زنان به دلیل نداشتن تحمل پذیرش مسئولیت‌های متعدد، بخشی از آن را باهدف بهره‌مندی از بخشی دیگر رها می‌کنند. به‌عنوان مثال موهبت مادری را رها کرده و عطای نقش مادری را به لقایش می‌بخشند تا در فعالیت و پیشرفت اجتماعی دچار مشکل نشوند. فاصله‌گرفتن از زنانگی و بازگشت به خانه، ابعاد مختلف راهبرد فرار از نقش را نشان می‌دهند.

فاصله‌گرفتن از زنانگی: فاصله‌گرفتن از زنانگی به درجه کناره‌گیری افراد از ویژگی‌ها و نقش‌های زنانه اطلاق می‌شود. بر اساس این مفهوم، فرد از نقش خود فاصله می‌گیرد و این فاصله‌گیری را به شیوه‌های مختلف به نمایش می‌گذارد. به‌عنوان مثال عدم تناسب نظام شغلی و مسئولیت‌های زندگی زنانه، زنان را به سمت فاصله‌گیری از نقش‌های زنانه مانند مادری و یا همسری سوق می‌دهد تا با فشار کمتری مواجه شوند. تا جایی که برخی از زنان خود را از نعمت مادری محروم می‌کنند تا جایگاه خود را در اجتماع از دست ندهند و به لحاظ کاری پیشرفت کنند.

مصاحبه‌شونده ۱۰ (۳۲ ساله و کارمند): «یکی از دلایلی که من دارم خودم را از نعمت مادری محروم می‌کنم همین‌ها... چون من حاضر نیستم موقعیت اجتماعی را از دست بدهم... حاضر نیستم که در خانه بنشینم... بچه را که ماشین نمی‌تونه نگه داره... من برای دو دقیقه ظرف شستن و پنج دقیقه درست کردن شام از الان ناراحت هستم. چه برسد به این که شب تا صبح با آن وضعیت شیر بدهم بعد هم صبح بروم به سرکار... (دوستانمان) هم هیچ کدام بچه نمی‌خواهند»

گاهی نیز از پذیرش حضانت فرزند خویش خودداری می‌کند تا محدودیت‌های ناشی از نقش مادری مانع اشتغال وی نشود.

مصاحبه‌شونده ۲۰ (۳۵ ساله و صندوقدار رستوران): «پسرم دست خودشه.. به خودش دادم. خب من برای چه باید زحمت بکشم... نه بتونم به سر کار بروم، نه بتوانم درس بخوانم. به هیچ چیزی هم نمی‌رسم از صبح تا شب بچه داری بکنم»

برخی دیگر از زنان به دلیل خستگی ناشی از کار بیرون، امور خانه‌داری را رها می‌کنند تا فشار کمتری را تجربه کنند.

مصاحبه‌شونده ۲ (۴۱ ساله و پزشک): «من خودم وظیفه همسر بودن را اصلاً خوب انجام نمی‌دم... این را باید بی‌رو در بایستی بگویم. شامها که همیشه از ناهار مانده»

بازگشت به خانه: برخی از زنان علی‌رغم طی مدارج تحصیلی، صرف عمر در مهارت‌آموزی و تحمیل هزینه‌های سنگین بر جامعه، در مواجهه با تعارض و تعدد نقش، راه بازگشت به خانه را برمی‌گزینند و بارها کردن اشتغال، به امور خانه و فرزندان می‌پردازند. به‌عنوان مثال برخی از زنان علی‌رغم استفاده از شروط ضمن عقد، ناگزیر از رهاکردن کار می‌شوند زیرا نمی‌توانند فشارهای ناشی از وظایف متعدد را تحمل کنند.

مصاحبه‌شونده ۹ (۳۷ ساله و وکیل): «از اول هم خیلی موافق نبود. ولی من تمام شرط و شروط را گذاشتم. گفتم که من می‌خوام وکالت بکنم، ادامه تحصیل بدم، در دانشگاه تدریس بکنم، حتی گفتم من تا نماینده‌ی مجلسی می‌خوام برم... ولی عملاً طوری رفتار کرد که مجبور شدم خیلی خودم را محدود کنم... چون که قائل بود که اینها در خیلی از جاها منافات دارد با اولویت‌های زندگی... زن باید در خانه باشد تا مرد احساس آرامش بکند.»

اولویت‌دهی به نقش مادری در قیاس با نقش اجتماعی، راه دیگر انطباق زنان با شرایط موجود است. آن‌ها علی‌رغم تحصیلات و تجربه اشتغال، گاهی به‌خاطر فرزندان و مسئولیت مادری، خود را از قیدوبند فعالیت اجتماعی رها می‌کنند تا به نقش مادری خویش بپردازند.

مصاحبه‌شونده ۲۱ (۲۹ ساله و مهندس عمران): «مامانم یک موقعیت خوب اجتماعی داشت و به خاطر ما کنار گذاشت... به خاطر همین هم من این جوریم... شوهرم گفت که بچه دار نشیم و تا دکترا بخون... گفتم نه. می‌ترسم بچه دار نشیم... خودم هم خواستم برم (سرکار)... و حتی تا مهد

کودک هم رفتم و امتحان کردم ولی... پشیمان شدم و برگشتم... دلم نیامد... نهایت آرزوی یه مادر بچه هاش هستند دیگه...»

بحث و نتیجه‌گیری

مقاله حاضر با اذعان به حق شرعی و قانونی زنان در اشتغال و استقلال مالی، وضعیت برخورداری آن‌ها از این حقوق را در واقعیت بررسی کرده است. بر اساس تجربیات زنان شاغل و متأهل، شرایط فرهنگی و ساختارهای اجتماعی تناسبی با حق اشتغال و استقلال مالی آن‌ها ندارد. زنان از یک سو از نظر فرهنگی و فیزیولوژیکی در امر ازدواج و باروری با محدودیت سنی مواجه هستند و از سوی دیگر در قوانین استخدامی بدون توجه به نقش آن‌ها در فرزندآوری و تداوم نسل، با شرط سنی مواجه می‌شوند. به طوری که با انتخاب نقش همسری و مادری علی‌رغم برخورداری از فرصت مرخصی زایمان در ایام تحصیل، امکان اشتغال را از دست می‌دهند زیرا از نظر سنی توان رقابت با مردان هم تراز خویش را ندارند.

در مقابل زنانی که به نقش اجتماعی اولویت می‌دهند، فرصت ازدواج و یا بارداری را از دست می‌دهند. به علاوه عدم تناسب نظام اشتغال کشور با تقسیم جنسیتی کار خانگی، یکی دیگر از معضلات زنان در بهره‌مندی از حق اشتغال است. به این صورت که از یک طرف کار تمام‌وقت با مسئولیت‌های خانوادگی آن‌ها تداخل پیدا می‌کند و از سوی دیگر عدم همکاری شوهر در امور خانه و فرزندان، بهره‌وری آن‌ها در امور اجتماعی را کاهش می‌دهد. مناسب نبودن برخی از محیط‌های کار برای زنان از حیث شرعی و اجتماعی عامل دیگری است که به نظر زنان، مانع اشتغال آن‌ها شده است. به همین نحو موانع فرهنگی از طریق عدم پذیرش استقلال مالی زن و وجود تفکرات قالبی منفی درباره زن، مانع احقاق حق استقلال مالی آن‌ها می‌شود. به گونه‌ای که زنان در مواجهه با این شرایط ناگزیر از اتخاذ راهبردهایی می‌شوند که علاوه بر روابط خانوادگی، نظام اجتماعی و اقتصادی کشور را نیز متأثر می‌سازد.

زنان مورد مطالعه در مواجهه با تنش میان الزامات عرفی در ارتباط با نقش همسری-مادری و حق خود در اشتغال و استقلال مالی، مطابق نظریه ناهماهنگی شناختی، به مکانیسم تغییر رفتار و تغییر شناخت متوسل شده‌اند. به عنوان مثال در راهبرد توسعه نقش، با تغییر نگرش خود نسبت به نقش زن و مرد، با مشارکت در تأمین نفقه، تلاش می‌کنند تا بتوانند از حق اشتغال بهره‌مند شوند. این مشارکت اگر براساس میل قلبی آن‌ها باشد، به افزایش صمیمیت و تحکیم خانواده می‌انجامد، اما اگر به اصرار شوهر و برخلاف رضایت قلبی زن باشد- چنانچه یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد- از جهت شبهه ناک و حرام بودن مال می‌تواند آسیب‌های جبران‌ناپذیری در ارتباط با تربیت فرزندان و تعالی خانواده و جامعه به همراه داشته باشد. مسئله‌ای که در پژوهش‌های مربوط به اشتغال زنان، مغفول مانده است. به همین نحو فشار مضاعف ناشی از مسئولیت‌های مختلف، همان‌طور که یافته‌های پژوهش (بابایی فرد،

۱۳۹۲) و (حیدری و دهقانی: ۱۳۹۵) نشان می‌دهد، می‌تواند آسیب‌های جسمی- روحی و یا نارضایتی از شرایط موجود را به دنبال داشته باشد.

به همین نحو در راهبرد مدیریت نقش، زنان از طریق مکانیسم تغییر رفتار یعنی اتخاذ راهبرد پنهان‌کاری و استقلال‌طلبی در پی احقاق حق اشتغال و استقلال مالی خود هستند. این درحالی است که پنهان‌کاری و استقلال‌طلبی برخلاف اصل صداقت و حسن معاشرت در خانواده بوده و نه تنها مانع گرمی کانون خانواده است، بلکه از حیث اقتصادی نیز به دلیل عدم مدیریت صحیح سرمایه و انباشت آن در قالب طلا و سکه نامطلوب ارزیابی می‌شود. زنانی که نقض حق استقلال مالی را تجربه کرده‌اند، از طریق پنهان کردن درآمد واقعی خود، با خرید طلا و سکه، سرمایه اندک خود را برای روز مبادا پس‌انداز می‌کنند، در نتیجه، اندک‌اندک این سرمایه‌ها از چرخه اقتصاد کشور خارج شده و رکود و عدم توسعه اقتصادی را به وجود می‌آورد. چنانچه پژوهش (جبرمن: ۲۰۰۸) نیز یکی از موانع رشد اقتصادی کشورهای افریقایی را عدم استقلال مالی زنان عنوان کرده است.

مکانیسم تغییر رفتار از طریق اتخاذ راهبرد فرار از نقش توسط برخی دیگر از زنان دنبال شده است. تجربه زنان از داشتن مسئولیت‌های متعدد، بیانگر این است که ایفای مطلوب یک نقش به قیمت ایفای ضعیف نقش دیگر تمام می‌شود. در نتیجه برخی از زنان راهبرد فروگذاری و فرار از نقش را انتخاب می‌کنند تا یک نقش را به بهترین وجه به منصفه ظهور برسانند. دوروش فاصله گرفتن از زنانگی و بازگشت به خانه، مصادیق راهبرد فرار از نقش است، که گاهی با فرار از نقش مادری و یا اکتفا به تک فرزندی تحقق می‌یابد و گاهی با روی آوردن به خانه و رها کردن فعالیت اجتماعی. به طوری که آن دسته از زنان مصاحبه‌شونده که در دهه سوم و یا چهارم زندگی خویش قرار دارند، عمدتاً به یک یا دو فرزند اکتفا کرده‌اند، درحالی که زنان واقع در دهه پنجم و یا ششم، علی‌رغم اشتغال، تعداد فرزندان بیشتری را پرورش داده‌اند. یعنی در شرایط فعلی و با توجه به مشکلات اقتصادی و عدم امنیت شغلی، زنان با فاصله گرفتن از نقش مادری، خواهان تعداد فرزندان کمتری هستند تا از حقوق اجتماعی و شغلی بهره‌مند شوند، که این نتیجه با یافته‌ای پژوهش (صادقی و شهابی: ۱۳۹۶) مطابقت دارد. البته در ارتباط با عدم تمایل زنان به فرزندآوری عوامل متعددی دخیل است (ترابی و شیدانی، ۱۳۹۸: ۵۳-۵۶) اما آنچه حایز اهمیت است، راهبرد تجربه‌شده برخی از زنان در این پژوهش است که به‌طورکلی خود را از نعمت مادری محروم کرده و حتی تمایلی به داشتن یک فرزند هم ندارند. اگر این راهبرد توسط زنان بیشتری اتخاذ شود، کشور از حیث جمعیتی دچار آسیب‌های جبران‌ناپذیری خواهد شد. ضمن اینکه گرایش زنان به داشتن تعداد فرزندان کمتر، از جهت نیروی کار و رشد اقتصادی نیز مشکل‌زا خواهد بود. زیرا سرمایه انسانی و نیروی کار یکی از عوامل اصلی توسعه اقتصادی است. بازگشت به خانه، یکی دیگر از استراتژی‌های زنان است که اگرچه از نظر پرداختن به وظایف مادری با سیاست‌های افزایش جمعیت هم‌خوانی داشته و در شرایط فعلی مثبت ارزیابی می‌شود، اما از آنجاکه منجر به هدر رفت سرمایه‌گذاری آموزشی و عدم استفاده بهینه از سرمایه انسانی می‌گردد، می‌تواند مسئله برانگیز

باشد. زنان آموزش دیده و متخصص می‌توانند با خدمت به جامعه، رونق اقتصادی را به همراه بیاورند، اما به دلیل عدم تناسب ساختاری و فرهنگی، خود را به خلنه تبعید می‌کنند و از لندوخته‌های خود بهره‌ای نمی‌برند و بهره‌ای نمی‌رسانند. به این ترتیب می‌توان گفت زنان مطابق بانظریه ناهماهنگی شناختی، هماهنگ با الزامات نقش خود و یا زمینه اجتماعی عمل می‌کنند، حتی اگر با نگرش آن‌ها مغایرت داشته باشد.

به این ترتیب به نظر می‌رسد بهره‌مندی زنان از حقوق خویش نیازمند حمایت‌های ساختاری و فرهنگی است. از این رو در ارتباط با موانع فرهنگی، باید آگاهی عمومی جامعه در ارتباط با حقوق و وظایف زن، افزایش یابد تا مردان به دلیل برخورداری از حق ریاست، اذن خروج و... مانع بهره‌مندی زنان از حق استقلال مالی نشوند. زیرا به رغم ادعای برخی از پژوهش‌ها (یساری، ۲۰۰۲-۲۰۰۳) در ارتباط با افزایش قدرت چانه‌زنی زنان در نتیجه ورود به بازار کار، تجربه زیسته این زنان نشان می‌دهد که در صورت تمایل به تداوم زندگی مشترک، زنان شاغل در عمل از قدرت چندانی برخوردار نشده‌اند، بلکه تضییع حقوق به شکلی دیگر را تجربه می‌کنند که آن‌ها را به سمت وسوی اتخاذ تاکتیک‌هایی خاص و بدیع (پنهان‌کاری و استقلال‌طلبی) می‌کشاند. اصلاح زیرساخت‌ها و تسهیل شرایط استخدامی به صورت پاره‌وقت، دورکاری و... و همچنین اصلاح قوانین استخدامی مانند افزایش حداکثر سن استخدام برای زنان دارای فرزند و تبعیض مثبت نسبت به ارتقای علمی و اداری زنان، پیشنهادها دیگر این پژوهش است که می‌تواند از پیامدهای آسیب‌زای نقض حقوق زن و راهبردهای اتخاذ شده توسط آن‌ها جلوگیری کند.

در نهایت در ارتباط با پیامدهای جبران‌ناپذیر راهبردهای اتخاذ شده توسط زنان پیشنهاد می‌شود، بر اساس یافته‌های این مقاله که پژوهشی کیفی و اکتشافی است، پژوهش‌هایی کمی بر مبنای سه تم فرار از نقش، توسعه نقش و مدیریت نقش انجام‌گیرد تا مشخص شود هر یک از این راهبردها از چه درصدی برخوردارند. زیرا مشخص شدن تعداد زنانی که هر یک از این استراتژی‌ها را درپیش گرفته‌اند، از حیث آماری، می‌تواند قدرت پیش‌بینی و رصد مسائل احتمالی را بالا برده و امر سیاست‌گذاری در سطح کلان اجتماعی را بهبودبخشد. زیرا همان‌طور که ملاحظه شد اگر راهبرد فرار از نقش توسط زنان بیشتری تجربه شود، ما در آینده‌ای نه‌چندان دور، با پیری جمعیت و یا هدررفت سرمایه‌گذاری آموزشی مواجه خواهیم بود.

ملاحظات اخلاقی

پیروی از اصول اخلاق پژوهش

این مقاله، سومین مقاله مستخرج از رساله دکتری با عنوان «تبیین فرایند مواجهه زنان با شکاف هنجارهای عرفی و موازین شرعی در ارتباط با حقوق خود در نقش همسری» است که در رشته مطالعات زنان دانشگاه تربیت مدرس، در سال ۱۳۹۸ دفاع شده است.

حمایت مالی: مطالعه حاضر تحت حمایت مالی نبوده است.

سهام نویسندگان: نویسنده مسئول، نویسنده اول و دانشجوی رساله فوق هستند. نویسنده دوم، استاد راهنمای اول رساله و مسئول بخش فقهی بودند. نویسنده سوم، استاد راهنمای دوم رساله و مسئول بخش جامعه شناختی بودند.

تضاد منافع: این پژوهش به طور مستقیم یا غیرمستقیم با منافع شخصی یا سازمان خاصی تعارض منافع ندارد.

تشکر و قدردانی: از شرکت کنندگان در مصاحبه که صبوراانه با محقق همکاری کردند، قدردانی می شود.

منابع

- آقایی، مجید، رضا قلی زاده، مهدیه، و باقری، فریده. (۱۳۹۲). بررسی تأثیر سرمایه انسانی بر رشد اقتصادی در استان های ایران. پژوهش و برنامه ریزی در آموزش عالی. ۱۹(۱): ۲۱-۴۴. [لینک]
- احسانی، ابن ابی جمهور. (۱۴۰۳). عوالي اللئالی العزیزة فی الاحادیث الدینیة. سید الشهداء علیه السلام. اشتراوس، آنسلم، و کوربین، جولیت. (۱۳۹۲). مبانی پژوهش کیفی فنون و مراحل تولید نظریه زمینه ای. ترجمه ابراهیم افشار. نی.
- الکعکی، یحیی احمد. (۱۴۲۱ ه. ق.). مکانة المرأة فی الاسلام. دار النهضة العربية.
- بلبایی فرد، اسدالله. (۱۳۹۲). سنجش تاثیرات اشتغال زنان بر خانواده و روابط اجتماعی (مطالعه موردی شهر آران و بیدگل). زن در توسعه و سیاست. ۱۱(۳): ۴۵۱-۴۲۷. Doi: 10.22059/jwdp.2013.36537 [لینک]
- بستان (نجفی)، حسین. (۱۳۸۸). اسلام و تفاوت های جنسیتی در نهادهای اجتماعی. دفتر امور بانوان وزارت کشور و پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
- بدار، ل. دزیز، و ژ. لامارش، ل. (۱۳۸۱). روان شناسی اجتماعی. ترجمه حمزه گنجی. ساوالان.
- بلوردی، طیب. (۱۳۹۹). بررسی فقهی و حقوقی تبعیض شغلی زنان با تأکید بر امنیت شغلی. زن و جامعه. ۱۱(۳): ۲۵ تا ۴۶. Doi: 20.1001.1.20088566.1399.11.43.2.0 [لینک]
- ترابی، فاطمه، و شیدانی، رضا. (۱۳۹۸). بررسی عوامل موثر بر گرایش زنان ۱۵-۴۹ ساله ساکن شهر تهران به فرزندآوری کمتر. مطالعات زن و خانواده، ۷(۲): ۳۱-۶۳. ۱۰. Doi/2051.10.63-31. [لینک] jwfs.2017.15078.1437
- حوراملی، محمد بن حسن. (۱۴۱۴ ه. ق.). وسائل الشیعه. مؤسسه آل البیت علیهم السلام.
- حکمت نیا، محمود. (۱۳۹۶). حقوق زن و خانواده، جلد ۳. پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.
- حیدری، آرمان و دهقانی، حمیده. (۱۳۹۵). واکاوی کیفی پیامدهای اشتغال زنان متأهل و بسترهای تعدیل کننده آن (مورد مطالعه معلمان آموزش و پرورش شهر دلوار). جامعه شناسی نهادهای اجتماعی. ۳(۸): ۹۵-۷۳. Doi: 10.22080/ssi.2017.1422 [لینک]
- خمینی، سید روح الله. (۱۴۲۱ ه. ق.). تحریر الوسیله، ج ۱ و ۲. مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی.
- خویی، سید ابوالقاسم. (۱۴۱۰ ه. ق.). منهاج الصالحین، ج ۲. مدینه العلم.
- جهانی دولت آباد، اسماعیل. (۱۳۹۷). بررسی میزان انطباق واقعیت روابط زناشویی در ایران با مفهوم رابطه ناب گیدنز (مورد مطالعه شهر تهران). مطالعات زن و خانواده. ۶(۲): ۲۵-۵۸. Doi: 10.2051/jwfs.2019.17504.1584 [لینک]

- روشنی، شهره، غروی نائینی، نهله و باستانی، سوسن. (۱۳۹۹). روایت زنان از موانع آرامش در زندگی زناشویی. مطالعات زن و خانواده. ۸(۳): ۲۹-۷۴. Doi: 10.22051/jwfs.2020.31953.2461 [لینک]
- سالارزایی، امیر حمزه و مسرور، علی اصغر. (۱۳۹۰). استقلال و امتیاز مالی زن نسبت به شوهر در نظام حقوقی ایران. فقه و حقوق خانواده. (۵۴): ۹۹ تا ۱۲۲.
- سورین، ورنر، و دبلیو تانکارد، جی و جیمز. (۱۳۸۱). نظریه‌های ارتباطات. ترجمه علیرضا دهقان. دانشگاه تهران.
- صادقی، رسول، و شهابی، زهرا. (۱۳۹۶). مطالعه کیفی موانع و چالش‌های مادری زنان شاغل در شهر تهران. مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران. (۶): ۴-۷۱۵-۷۳۴. [لینک]
- صفایی، سیدحسین، و امامی، اسدالله. (۱۳۸۹). مختصر حقوق خانواده. میزان.
- محقق داماد، سید مصطفی. (۱۳۷۲). تحلیل فقهی حقوق خانواده. نشر علوم اسلامی.
- محقق داماد، سید مصطفی. (۱۳۸۹). قواعد فقه بخش مدنی (مالکیت، مسئولیت). نشر علوم اسلامی.
- مصطفوی، محمدکاظم. (۱۴۱۷). ق. منه قاعده فقهیه. جامعه مدرسین.
- میرخانی، عزت السادات. (۱۳۸۰). رویکردی نوین در روابط خانواده. سفیر صبح.
- علاسوند، فریبا. (۱۳۹۵). زن در اسلام (کلیات و مبانی). هاجر.

References

- Aellavand, F. (2017). *Woman in the Islam*. Centre Publications hajar. (Text in Persian)
- Aghaei, M. Rezagholizadeh, M. Bagheri, F. (2013). The effect of human capital on economic growth: The case of Iran's provinces. *Quarterly Journal of Research and Planing in Higher Education* 1(19): 21-44. (Text in Persian) [Link]
- Al_Ka'ki, Y.A. (2001). *Makanat Al_Mar'at fi Al_Eslam*. Dar Al_Nehzate Al_Arabiah. (Text in Persian)
- Babaei Fard, A.A. (2013). The Study of effects of women's employment on family and social relationships among women working in Aran & Bidgol. *Women in Development & Politics*, 11(3): 427-451. (Text in Persian) Doi:10.22059/jwdp.2013.36537 [Link]
- Balvardi, T.. (2020). Juisprudential and Legal study of Job discrimination for Women with emphasis on Job security. *Journal of Woman & Society*. 11(3): 25-46. (Text in Persian) Doi: 20.1001.1.20088566.1399.11.43.2.0 [Link]
- Bustan, H. (2009). *Islam and Gender Differences in Social Institutions*. Research Institute of Hawzeh and Univercity. (Text in Persian)
- Bedar, uc. Josee Deziel, Luc Lamarche. (2002). Social psychology. Savalan. (Text in Persian)
- Ehsaiee, I.A.J. (1983). *Avali Al_La'li Al_Aziziah fi Al_Ahadith Al-Diniah*. Seyyed Al_Shohada' (AS).
- Festinger, L. (1957). *A theory of cognitive dissonance*. Stanford University Press.
- Jahani Dolatabad, E. (2016). A Study on consistency the reality of Iranian marital relationships with the Giddens's The Study case: city of Tehran. *Women and Family Studies*. 6(2): 25-58 (Text in Persian) Doi: 10.22051/jwfs.2019.17504.1584
- Joireman S.F. (2008). The Mystery of Capital Formation in Sub-Saharan Africa: Women, Property Rights and Customary Law. *World Development*. 7(36): 1233-1246. Doi: org/10.1016/j.worlddev.2007.06.017. [Link]
- Hekmatnia, M. (2017). *Womans Rights and Family*. Islamic Research Institute for culture and though. (Text in Persian)
- Hore Ameli, M.H. (1994). *Vasaelo Shiia*. Mo'asseseh Al Al_Beyt (AS). (Text in Persian)

- Heydari, A. , Dehghani.H. (2016). A Qualitative study on consequences of married women's employment and its moderators: School teaches in Delvar City. *Journal of Sociology of Social Institutions*. 3(8): 95-73. (Text in Persian) Doi:10.22080/ssi.2017.1422 [Link]
- McDorman, Todd F. (1998). Uniting Legal Doctrine and Discourse to Rethink Women's Workplace Rights. *Women's Studies in Communication*. 1(21): 27-54. DOI: [org/10.1080/07491409.1998.10162412](https://doi.org/10.1080/07491409.1998.10162412). [Link]
- Mohegheh Damad, S.M. (1993). *Jurisprudential analysis of family law*. Oloom eslami Publishing Center. (Text in Persian)
- Mohegheh Damad, S.M. (2010). *The Rules of Islamic jurisprudence civil section (Interpretation and construction)*. Oloom eslami Publishing Center. (Text in Persian)
- Mostafavi, M.K. (1997). *Mea Qa'eda Faqih*. Jame' e Modaresin. (Text in Persian)
- Mirqani, E.S. (2001). *New views on family relation ships*. Safir sobh (Text in Persian)
- Khomeini, S.R. (2001). *Tahir Al-Vasileh*, Volumes (1&2). Mo'asseseh Tanzim VA Nashville Asar Imam Khomeini. (Text in Persian)
- Khoiee, S.A. (1990). *Mentaj Al_Salehin*, Volume (2). Madinate Al_Elm. (Text in Persian)
- Rowshani, SH., Gharavi Naeeni, N.& Bastani, S. (2020). The Obstacles of tranquility in marital life from the view of women. *Women and Family Studies*. 893: 29-74. (Text in Persian) DOI:10.22051/jwfs.2020.31953.2461 [Link]
- Salarzaee, A.H. & Aliaasgar M. (2012). Women's Privileges and Financial Independence in Iranian Legal System. *Family Law and Jurisprudence*. No. 54. [Link] (Text in Persian)
- Severin, W.J. (2002). *Communication theories*. Univercity of Tehran. (Text in Persian)
- Safai, S. H. A. Emami. (2010). *A concise family law*. Mizan. (Text in Persian)
- Sadeghi, R.& Shahabi, Z. (2017). A Qualitative Study of the Barriers and Challenges of Motherhood among Employed Women in Tehran City. *Quarterly of Social Studies and Research in Iran*. 16(4): 715-734. (Text in Persian). [Link] DOI: 10.22059/jisr.2018.204488.343
- Strauss, Anselm L, Corbin, Juliet M. (2013). *Basics of qualitative research: grounded theory procedures and techniques*. Ney. (Text in Persian)
- Torabi, F. Sheidani, R. (2019). A Study of Effective Factors in Tendency to Fewer Childbearing of 15-49 Year old Women Residents of Tehran. *Women and Family Studies*. 7(2): 31-63. (Text in Persian) DOI: 10.22051/jwfs.2017.15078.1437 [Link]
- Yassari, N. (2002-2003). Iranian Family Law in Theory and Practice. *Yearbook of Islamic and Middle Eastern Law*. 1(9):43-64. [Link]

